

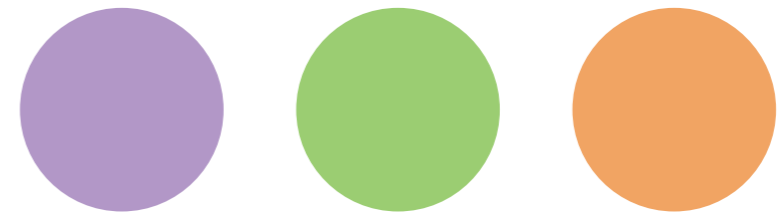
OSOBE S INVALIDITETOM I RODITELJSTVO

Savez udruženja paraplegičara Crne Gore

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Saveza udruženja paraplegičara Crne Gore i ne predstavlja nužno službeni stav Evropske unije.

OSOBE S INVALIDITETOM I RODITELJSTVO

Savez udruženja paraplegičara Crne Gore

Sadržaj

Uvod	6
Cilj istraživanja i početna pitanja	10
Metodologija	11
Rezultati istraživanja i rasprava	13
Upitnik za žene s invaliditetom	18
Upitnik za muškarce s invaliditetom	34
Upitnik za osobe bez invaliditeta	44
Interpretacija rezultata i zaključci	51

UVOD

Tema kojom se bavi ovaj rad višestruko je kompleksna i provokativna. Život osoba s invaliditetom u svijetu, pa tako i u Crnoj Gori, danas je pun izazova, ali i mogućnosti koje se sve više otvaraju kroz različite aktivnosti u sferi pravne, fizičke i socijalne podrške osobama s invaliditetom. Trenutak u kojem živimo karakterišu brze i stalne promjene, razmjena koja briše granice, ekspanzija novih saznanja, a sve to uslovljava da se i ovom temom možemo baviti na nov način. Prije svega, značajno je otvoriti teme, istraživati i prikupljati podatke i na temelju takvih aktivnosti sagledavati i planirati dalje korake.

Za početak smatramo da je važno pojasniti ključne termine predmeta istraživanja, a to su *invaliditet, roditeljstvo i prava osoba s invaliditetom*.

INVALIDITET KAO DIO ŽIVOTNOG ISKUSTVA POJEDINCA

Stanovište koje je polazna tačka ovog rada *jeste socijalni konstrukcionizam*, kao teorijska paradigma na kojoj počiva savremeno shvatanje individualnih razlika i sveukupnih međuljudskih odnosa. Ovaj teorijski pristup polazi od relativističke pozicije da je naše viđenje stvarnosti istorijski i kulturološki uslovljeno (Ber, V. 1995). Tako se i fenomen invaliditeta ne može izdvojiti iz istorijskog, pravnog i društvenog konteksta pojedinca. To je značajan otklon od tradicionalnog medicinskog modela koji je invaliditet prvenstveno tretirao kao *zdravstveno oštećenje* i insistirao na zavisnoj poziciji osoba s invaliditetom. Za razliku od tog stanovišta, konstruktivistički pristup posmatra pojedinca i okruženje u neprestanoj sprezi, uzajamnoj interakciji i permanentnom mijenjanju. Stoga se ostvarivanje prava i socijalna integracija osoba s invaliditetom

posmatra kroz spremnost društva da do maksimuma angažuje raspoložive kapacitete osoba s invaliditetom.

Osobnosti svakog od nas ono je što nas bogati, doprinosi ličnom i društvenom napredovanju kroz međusobnu razmjenu. Život svakog pojedinca u stalnom je mijenjanju, prolazi kroz različite faze i čini jedinstven i neponovljiv životni ciklus.

Svaki čovjek ima makar jedno životno iskustvo kada su njegove mogućnosti bile ograničene i zahtijevale podršku okoline (osoba sa slomljenom nogom u gipsu koja pokušava da siđe niz stepenice, žena u poodmakloj trudnoći koja pokušava da uđe u voz, građanin koji ne vlada tehničkom pismenošću a traži informacije na internetu, turista koji ne govori lokalni jezik, osoba koja ne može pročitati sitna slova kojima je napisano uputstvo za uzimanje lijeka i sl.).

Društvena ograničenja proizilaze iz pogrešne percepcije invaliditeta i zato je važno da konstruktivističko stanovište razumije svaka svjesna individua. Pored toga, osobe s invaliditetom neophodno je osnažiti i podstaći ih na nezavisnost, na samostalno donošenje odluka i upravljanje stvarima za koje su odgovorne (*Govorimo o mogućnostima*, 2011).

RODITELJSTVO KAO POTENCIJALNA MOGUĆNOST

Ovaj savremeni pristup odnosi se i na definisanje i određenje roditeljstva kao socio-psihološkog fenomena par excellence. Roditeljstvo se može definisati kao univerzalna životna uloga pojedinca koja ima karakter trajnosti (za čitav život) i

uzajamnosti emocionalnih relacija, obaveza i odgovornosti i komplementarnih potreba u interakciji sa djetetom. Riječ je o kompleksnom pojmu koji uključuje više aspekata, kao što su: motivacija za dobijanje djece, preuzimanje i prihvatanje odgovornosti i brige za njihovu dobrobit kao i realizacija vrijednosti i ciljeva kroz roditeljsku ulogu (Lacković-Grgin, K., 2010).

PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM

O pravima osoba s invaliditetom više se govori od kada su Ujedinjene nacije 2006. godine objavile *Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom* koja se temelji na načelima kao što su: poštovanje urođenog dostojanstva, individualne samostalnosti, uključujući slobodu vlastitog izbora i nezavisnost osobe, kao i zabrana diskriminacije. Danas je 145 država članica UN-a, a Crna Gora među prvima, ratifikovala ovaj dokument. Pored toga, *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (1948) vidi porodicu kao prirodnu i osnovnu jedinicu društva, dok su pravo na porodicu i reproduktivna sloboda jasno naznačeni i u mnogim drugim dokumentima koji zagovaraju ostvarenje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Tako postoji opšta saglasnost da pravo na slobodu uključuje pravo na autonomiju u smislu kontrole svog tijela, seksualnosti, zdravlja, odnosa i izbora partnera za brak i roditeljstvo bez diskriminacije, stigme ili nasilja. No, u mnogim zemljama širom svijeta dokumenti su često samo mrtvo slovo na papiru.

Naime, mnogobrojna istraživanja u svijetu i kod nas upućuju na to da je osobama s invaliditetom onemogućeno da samostalno upravljaju svojim životima. One ne mogu živjeti životom samostalnih odraslih osoba jer se doživljavaju kao nemoćne, zavisne od drugih (Mihanović, V., 2010). To bitno

utiče i na njihovu sliku o sebi, jer često odrastaju naučeni da su bespomoćni i nesamostalni.

Društvo ne pruža iste mogućnosti osobama s invaliditetom kao osobama bez invaliditeta. To se uočava već u školi koja još uvijek nema kapaciteta da u potpunosti podrži djecu sa smetnjama u razvoju. Tako osobe s invaliditetom ne dostižu maksimum svojih obrazovnih kapaciteta. Zato, kada je riječ o licima bez kvalifikacije, njihov broj kod populacije s invaliditetom dvostruko je veći u odnosu na onu bez invaliditeta. Nadalje, podaci iz svijeta pokazuju da je samo polovina odraslih osoba s invaliditetom zaposlena (prema Mihanović, V., 2010).

Neki podaci govore o relativno velikom broju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori (11 % prema MONSTAT-u, Popis iz 2011) koje se suočavaju sa brojnim problemima, sličnim onima koji su već navedeni: nezaposlenost, nepristupačnost objekata, nemogućnost pristupa informacijama i sl.

ŠTA KAŽU ISKUSTVA IZ SVIJETA?

Jedan značajan segment prava osoba s invaliditetom odnosi se i na njihovo pravo da donesu odluku o tome da postanu roditelji. I kada se ostvare u ovoj ulozi, gotovo da se ne govori o izazovima sa kojima se suočavaju. Ovo su još uvijek društvene tabu teme kod nas. O tome govori i činjenica da je kod nas i u zemljama okruženja zapanjujuće malo istraživanja na ovu temu.

Tako, međutim, nije u svijetu. Postoje brojni sajtovi namjenski kreirani za razmjenu iskustava i informacija na ovu temu (npr. u Velikoj Britaniji, Kanadi, Australiji), postoje i publikacije, kao što

je "Mother-To-Be: A Guide to Pregnancy and Birth for Women with Disabilities" autorki Judith Rogers i Molleen Matsumura. Tu su i saopštenja na međunarodnim konferencijama (The Sexual and Reproductive Rights of Women and Girls with Disabilities autora Carolyn Frohmader i Stephanie Ortoleva koje je predstavljeno na International Conference on Human Rights održanoj u Hagu, jula 2013. godine). Međutim, čak i tako razvijene sredine nijesu oslobođene predrasuda. Ora Prilleltensky, profesorica na Univerzitetu u Majamiju i osoba s invaliditetom, kaže:

„Uprkos povećanom broju osoba s invaliditetom koje imaju djecu, njihovo roditeljstvo se i dalje ignoriše u istraživanjima i socijalnoj politici. Rijetka literatura koja se može naći na ovu temu obično se fokusira na odnos roditelja s invaliditetom i dobrobiti djeteta. U nekim studijama negativan uticaj na dijete se u startu hipotezira, proučava i *potvrđuje*; u drugim slučajevima se istražuje korelacija između indikatora disfunkcionalnog ponašanja djeteta i roditeljskih disfunkcija, a u nekim se, pak, preuzima obaveza zaštite djece od negativnog uticaja invaliditeta roditelja.“ (Prilleltensky, O., 2004).

Sve više savremenih studija ukazuje na to da invaliditet sam po sebi nije uzročnik problema kod djece i da su prediktori mogućih problema isti kao i kod ostalih roditelja (isto).

Opšti zaključak je da je potrebno više istraživanja u ovoj oblasti, posebno onih koje će se fokusirati na efekte podrške roditeljima s invaliditetom kako bi mogli da uspješno ostvare zahtjeve koje ova uloga podrazumijeva.

Na internet sajtovima i portalima može se naći najviše priča o životnim iskustvima osoba s invaliditetom. Dominiraju svjedočanstva žena s invaliditetom koje su postale ili žele da se ostvare kao majke. One, prije svega, ukazuju na brojne ekonomske, socijalne i sredinske prepreke na koje nailaze u privatnom i javnom životu. Ograničenja kao što su: siromaštvo, nezaposlenost, nedostupnost, socijalna izolacija,

razni oblici diskriminacije, nedovoljno razvijeni servisi podrške, pojačavaju ranjivost i, zajedno sa raširenim uvjerenjem da su žene s invaliditetom prirodno nepodesne za materinstvo/roditeljstvo, predstavljaju prepreku za žene s invaliditetom koje žele da postanu ili su već majke.

- „Niko mi nikada nije otvoreno rekao da ne mogu da imam djecu. Niko mi to nije jasno rekao. Od djetinjstva na ovamo 'čula' sam, u podtekstu čitala poruku negiranja te mogućnosti.“
- „Kada izađem vani sa svojim ćerkama, ljudi ne vjeruju da sam im ja majka.“
- „Lako se napravi ta asocijacija između viđenja da smo različiti i da smo problematični... Zato se roditelji s invaliditetom trude, što bolje mogu da izgledaju 'normalno' i tako se zaštite od kritika i neodobravanja drugih ljudi.“
- „Ako nas vide sa djetetom čujemo pitanja: Ko su mu roditelji? Gdje su roditelji? Zašto ga vi držite?“ (preuzeto sa sajta <http://www.wwda.org.au>)

RAZLIČITI DRUŠTVENI POGLEDI NA RODITELJSTVO

Na motivaciju za roditeljstvo, odnosno na potrebu, želju i odluku za dobijanje djece, utiču biološki, psihološki i socijalni faktori. Od njihove interakcije zavisi preuzimanje i prihvatanje roditeljske uloge. Istorijski gledano, na roditeljstvo se vijekovima gledalo kao na prirodan čin i očekivanu obavezu svakog odraslog pojedinca. Žene koje bi odbacile materinstvo osuđivane su i odbacivane u društvu. Ovaj tradicionalni

obrazac društveno uslovljenih očekivanja još uvijek postoji u našem društvu. Kod nas su uvriježeni stavovi sažeti u sintagmama „porodica bez djece-iskopana kuća“, o ženi koja nema djece „jalovica“ i sl.

Zanimljivo je da ovakav opšti socijalni konstrukt vezan za žensku ulogu u društvu postaje dijametralno suprotan kada se radi o ženama s invaliditetom.

Žene s invaliditetom se tradicionalno obeshrabruju ili im se negira mogućnost da rode i odgajaju dijete. One se vide kao djetinjaste, aseksualne ili bespolne, zavisne, nekompetentne, pasivne i zbog toga se smatraju neadekvatnim za reproduktivnu ulogu koja priliči ženi. Često im se upućuju skeptična uvjerenja članova porodice, zdravstvenih radnika, pa čak i stranaca, u pogledu njihove sposobnosti da odgajaju dijete/djecu. Zbog toga one smatraju da treba da rade mnogo više nego roditelji bez invaliditeta kako bi dokazale da su sposobne i prihvaćene.

Ali, činjenica je da i osobe s invaliditetom imaju želju da postanu roditelji, što se i ostvaruje. Pritom, društvene predrasude i tendencija njihovog isključivanja dodatno im otežavaju život sa djecom. Kada je u pitanju njega i briga o djeci, osobe s invaliditetom nailaze na brojne poteškoće koje ih sprečavaju u društvenoj participaciji (prema Levačić, M. i Leutar, Z. 2009). Roditelji s invaliditetom često ne traže pomoć koja im je potrebna, jer smatraju da će ih to prikazati kao nekompetentne roditelje. Zato im je najčešća podrška partner i sopstvena porodica, tako da su lični resursi najčešće korišćen model podrške.

OBLICI PODRŠKE RODITELJSTVU OSOBA S INVALIDITETOM U NEKIM ZEMLJAMA

U nekim zemljama posljednjih decenija osmišljeni su novi vidovi podrške roditeljima s invaliditetom. Jedan od njih je *lični (roditeljski) asistent* koji je nastao u sklopu „pokreta nezavisnog življenja“. Takav projekat pokrenut je u Hrvatskoj 2006. godine (prema <http://www.paraplegia-hr.com>), dok su u Njemačkoj sami roditelji s invaliditetom pokrenuli nacionalnu kampanju „Pravo na roditeljskog asistenta“ (www.weibernetz.de/muetter.html). Međutim, i u tim slučajevima se pokazalo da zbog neprecizne zakonske regulative roditelji s invaliditetom nailaze na mnoge poteškoće kod ostvarivanja ovog prava. Pozitivni primjeri dolaze iz skandinavskih zemalja, gdje je gotovo podrazumijevajuće da žene s invaliditetom podižu djecu uz pomoć ličnog asistenta (prema Levačić, M. i Leutar, Z. 2009).

Podrška u obliku *dnevne brige o djetetu* prisutna je u Njemačkoj. Taj oblik pomoći roditeljima s invaliditetom omogućava da djeca do četvrte godine jedan dio vremena provode s osobom koja brine o njima u svojoj kući ili kod te osobe. Roditelji sami biraju osobu koja će brinuti o djetetu, kao i o vremenu, mjestu i obimu pomoći.

U svakom slučaju, savremena društva razvijaju nove oblike podrške koji se realizuju u području njega, pomoći u kući i brige o djetetu kao i porodično-pravnoj zaštiti.

Specifičnosti u vrsti invaliditeta određuju i posebnosti u stavovima okoline o sposobnostima osoba s invaliditetom. Zbog toga se ova studija ograničava na osobe sa tjelesnim invaliditetom i njihovo pravo na roditeljstvo.

CILJ ISTRAŽIVANJA I POČETNA PITANJA

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se dobije opšta slika o ostvarenosti i iskustvu osoba sa tjelesnim invaliditetom u roditeljskoj ulozi, kao i o razlozima zbog kojih nijesu ostvarili svoju želju za roditeljstvom.

U skladu s tim postavili smo neka početna pitanja, kao što su:

1. Da li se osobe s invaliditetom teže odlučuju na roditeljstvo nego ostale osobe?
2. Da li osobe s invaliditetom biraju partnera bez invaliditeta da bi ostvarili svoju roditeljsku ulogu?
3. Da li je ženama sa tjelesnim invaliditetom teže da se ostvare u roditeljskoj ulozi nego muškarcima sa tjelesnim invaliditetom?
4. Šta su prepreke osobama s invaliditetom da se ostvare u roditeljskoj ulozi?
5. Koju vrstu podrške su imali roditelji s invaliditetom?
6. Kakvi su stavovi sredine kada je u pitanju roditeljstvo osoba s invaliditetom?
7. Sa kakvim izazovima se susrijeću osobe s invaliditetom koje su postale roditelji?
8. Šta bi, prema mišljenju osoba s invaliditetom, trebalo da se promijeni kako bi se lakše odlučivale na roditeljstvo?

METODOLOGIJA

NACRT ISTRAŽIVANJA

Nacrtom istraživanja predviđeno je da se podaci prikupe na terenu, sa područja cijele Crne Gore. Instrument prikupljanja podataka bio je polustrukturisani intervju u tri varijante: za žene s invaliditetom, muškarce s invaliditetom i osobe bez invaliditeta. U tu svrhu izvršena je obuka ispitivača, članova Saveza udruženja paraplegičara Crne Gore, koji su u svojim opštinama vršili intervjuisanje ispitanika. Tako je obučeno ukupno 20 ispitivača za primjenu pomenutih instrumenata na terenu. Tokom rada ispitivači su bili u kontaktu sa voditeljem projekta, što je omogućilo da se sve dileme, nedoumice i poteškoće tokom sprovođenja intervjua pojasne i otklone. Ispitanici su dobrovoljno i anonimno učestvovali u istraživanju, a bili su u mogućnosti da izraze i svoje utiske o samom procesu ispitivanja, načinu na koji se on sprovodi i primijenjenom instrumentu.

S obzirom na to da je osnovni cilj istraživanja bio da se dobije uvid u stavove osoba s invaliditetom o roditeljstvu, odnosno da se stekne slika o njihovom iskustvu i potrebama u ostvarivanju ove uloge, prikupljena empirijska građa većinom je obrađena kvalitativnom analizom.

ISPITANICI

Istraživanjem je predviđeno je da se na terenu prikupe podaci od 50 žena sa tjelesnim invaliditetom, isto toliko muškaraca sa tjelesnim invaliditetom i 80 osoba bez invaliditeta. Starosna

dob učesnika bila je u rasponu od 18 do 60 godina. Nijesu postavljena ograničenja u pogledu vrste tjelesnog invaliditeta, mjesta stanovanja i obrazovnog statusa ispitanika.

POSTUPAK PRIKUPLJANJA PODATAKA

Istraživanje je sprovedeno tokom aprila i maja 2014. godine. Obuhvaćeno je ukupno 14 opština u Crnoj Gori: Ulcinj, Bar, Budva, Kotor, Herceg Novi, Podgorica, Danilovgrad, Cetinje, Nikšić, Kolašin, Žabljak, Bijelo Polje, Rožaje i Pljevlja. Instrumenti su bili dostupni i u elektronskoj formi na sajtu Saveza udruženja paraplegičara Crne Gore, a bili su objavljeni i na dostupnim mejling- listama nevladinog sektora, tako da je jedan broj ispitanika odgovarao na pitanja i u tom obliku.

Ispitivanje je vršeno na mjestima koja su bila najpogodnija za same ispitanike (u njihovom životnom prostoru ili u prostorijama Udruženja). Obučeni ispitivači su na početku objasnili svrhu ispitivanja i garantovali anonimnost podataka. Pored toga, učesnicima je naglašeno da u svakom trenutku mogu odustati od ispitivanja i da na neka pitanja mogu da ne odgovore. Razgovori, odnosno intervjui, odvijali su se uz prethodni pristanak učesnika. Vrijeme trajanja ispitivanja nije bilo ograničeno, a prosječno je iznosilo 40 minuta.

INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

U svrhu ovog istraživanja konstruisana su tri različita polustrukturirana upitnika: jedan namijenjen ženama sa tjelesnim invaliditetom, drugi muškarcima sa tjelesnim

invaliditetom i treći za osobe bez invaliditeta. Opšti dio upitnika je bio identičan i odnosio se na podatke o starosti, obrazovnom i socijalnom statusu. Na narednih deset pitanja odgovarali su samo ispitanici koji su ostvarili roditeljstvo, a na tri pitanja samo oni koji se nijesu ostvarili kao roditelji. Završni dio odnosio se na stavove o roditeljstvu, procjenu izazova i potreba osoba sa tjelesnim invaliditetom.

Ukupno je bilo 39 pitanja u upitniku za žene, odnosno 38 pitanja za muškarce i 32 pitanja za osobe bez invaliditeta.

OBRADA PODATAKA

Podaci prikupljeni upitnicima mogli su se razvrstati u dvije kategorije: podaci iz pitanja zatvorenog tipa i oni dobijeni pitanjima otvorenog tipa. Tako su u obradi podataka korišćene dvije metode:

- kvantitativna (poređenje frekvencije odgovora sa ukupnim brojem ispitanika);
- kvalitativna, metodom otvorenog kodiranja i reprezentacijske analize odgovora.

U prvoj fazi obrade podaci su razvrstani po kategorijama. Kvantitativni su unošeni u tabele, dok su odgovori na pitanja otvorenog tipa prepisivani, u parafraziranom obliku, uz minimalne jezičke izmjene. U svakom intervjuu označene su značajne riječi, rečenice, dijelovi teksta, kako bi se očuvalo kontekstualno značenje odgovora. Druga faza ovog postupka bilo je kodiranje dodavanjem tzv. „relevantnog pojma“ koji izražava suštinu jedinice teksta. Tako dodijeljeni pojmovi su zatim grupisani u kategorije za prezentaciju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

STRUKTURA UZORKA

Ukupno je prikupljeno 239 upitnika, dok su konačno obrađena 234. Odgovori iz pet upitnika nijesu uzeti u obzir jer su ispitanici prelazili zadatu starosnu granicu ili su podaci bili nepotpuni. Od ukupnog broja 69 je ispitanica s invaliditetom, 75 je ispitanika s invaliditetom i 80 je ispitanika bez invaliditeta.

Socio-ekonomska struktura uzorka izgleda ovako: prosječna starost žena u uzorku je 39 godina, muškaraca 44 i osoba bez invaliditeta 42 godine. Srednja stručna sprema je prosječni stepen obrazovanja sve tri grupe ispitanika. Najveći broj ispitanica je nezaposlen (30), u grupi muškaraca najviše je penzionera (27), dok je u grupi osoba bez invaliditeta najviše zaposlenih (32).

U grupi žena podjednak je broj onih koje žive u kući/stanu roditelja i koje žive u svom stanu/kući (26), dok je u grupi muškaraca s invaliditetom najviše onih koji žive u stanu/kući roditelja (35), mada je i 30 onih koji žive u svom stanu/kući. U grupi osoba bez invaliditeta najviše je onih koji žive u svom stanu/kući (29).

ZASTUPLJENOST RAZLIČITIH VRSTA TJELESNOG INVALIDITETA

Tokom pripreme za ovo istraživanje, nastojali smo da, preko obučenih ispitivača, dođemo do što većeg broja žena sa težim tjelesnim invaliditetom (od 80 do 100%) koje su se ostvarile u roditeljstvu. Pokazalo se da su osobe u ovoj kategoriji invaliditeta najmanje bile dostupne za istraživanje (posebno žene), jer uglavnom žive izolovano i nerado govore o sebi, svojim potrebama i razmišljanjima.

Podaci o vrsti tjelesnog invaliditeta i korišćenju pomagala u većem broju intervjuova nijesu bili precizni, niti potpuni, tako da ih nećemo zbirno prikazivati. Smatramo da za potrebe ovog početnog ispitivanja ti podaci nijesu posebno značajni.

PORODIČNI STATUS ISPITANIKA

U tabeli koja slijedi prikazani su podaci o porodičnom statusu sve tri grupe ispitanika.

Tabela 1

porodični status	žene	muškarci	osobe bez invaliditeta
u date/oženjeni	16	22	19
razvedeni	9	4	9
žive sa roditeljima	27	32	26
žive sami	11	10	15
žive u vanbračnoj zajednici	3	2	2
udovice/udovci	3	5	9

U ukupnom uzorku rezultat je sljedeći: 24 (34,78%) majke s invaliditetom, 31 (41,33%) otac s invaliditetom i 32 (40%) osobe bez invaliditeta koje su roditelji.

Osobe s invaliditetom imaju ukupno 96 djece.

U grupi žena, četiri partnera su osobe s invaliditetom, dok je u grupi muškaraca samo dva takva slučaja. Radi se o osobama sa drugom vrstom invaliditeta.

U četiri slučaja (1 žena, 3 muškarca) osobe s invaliditetom ostvarile su se kao roditelji prije sticanja invaliditeta, jedna žena je stekla invaliditet nakon rođenja prvog djeteta i, kao osoba s invaliditetom, rodila drugo dijete. Četvoro djece je začeto vještačkom oplodnjom.

UPITNIK ZA ŽENE S INVALIDITETOM

STAVOVI MAJKI SA TJELESNIM INVALIDITETOM O RODITELJSTVU

Na pitanje „Da li ste imali podršku u ostvarivanju roditeljstva i od koga?“, ispitanice su mogle da izaberu više odgovora ali i da ih rangiraju po važnosti. Rezultati pokazuju da je veći broj ispitanica (njih 17) odgovorilo da je imalo podršku u ostvarivanju roditeljstva i to na prvom mjestu od partnera (94,21%), zatim slijedi podrška porodice (85,81%), na trećem mjestu je podrška prijatelja (36,23%), dok su podršku službi socijalnog staranja i zdravstvenih institucija navele samo dvije žene (2,89%).

Na ovo pitanje su 4 ispitanice odgovorile negativno, tj. da nijesu imale podršku u ostvarivanju roditeljstva, dok su tri bile neodlučne.

Odgovori na pitanje „Kako su ljudi iz vašeg okruženja reagovali na vašu odluku da postanete roditelj?“ dopunjavaju prethodne podatke. U tabeli 2 prikazane su pozitivne i negativne reakcije okoline koje su navodile ispitanice:

Tabela 2

Da li ste imali podršku okoline i kakve su bile reakcije na vašu odluku?

Frekfencija istih kategorija odgovora	DA Imala sam podršku okoline	Frekfencija istih kategorija odgovora	I DA I NE
4	pozitivno su reagovali		
4	bili su srećni		
3	reagovali su sasvim normalno	1	imala sam punu podršku, ako je to bilo iskreno
2	dali su mi na značaju zato što sam se odlučila	1	većina je pozitivno reagovala, uz podršku i pohvalu, ali je bilo i negativnih reakcija koje me nijesu iznenadile i na koje nijesam mnogo obraćala pažnju
2	hrabрили su me i bili uz mene		
1	niko nije suviše brinuo i slavili su		
1	nijesam tada bila osoba s invaliditetom	1	u početku ni od koga, kasnije su mi mnogo pomagale majka i sestra

Slijedi prikaz odgovora na pitanja koja se odnose na doživljaj roditeljstva i izazove sa kojima se suočavaju žene s invaliditetom u ovoj ulozi.

Na pitanje „Kako sebe doživljavate kao majku?“ dobili smo sljedeću listu osobina:

- dobra
- puna ljubavi za svoju djecu
- požrtvovana
- brižna
- odgovorna
- volim red
- hrabra
- savjesna
- stroga
- ambiciozna
- perfekcionista
- srećna
- pažljiva
- privržena
- požrtvovana
- posvećena (da bih dokazala da moj invaliditet nije prepreka uspješnom roditeljstvu)
- pomalo sebična
- osjetljiva
- uporna
- nijesam stroga
- posvećena pravim vrijednostima u vaspitanju
- zbog svoje djece sam na ovom svijetu

Frekvencija istih kategorija odgovora	NE Nijesam imala podršku okoline
1	ćutali su, a šta su mislili to je njihov problem
1	pošto nijesam bila u braku, znala sam da će izostati podrška i njegove i moje porodice
1	službenici Centra za socijalni rad su došli da pitaju da li želim da druga porodica usvoji moje dijete
1	osuđivali su me, ali nijesam vodila računa šta ko priča

Slijede odgovori na pitanje „Kako vaš invaliditet utiče na vašu djecu?“, razvrstani u tri kategorije:

Tabela 3

KATEGORIJA	
djeca prihvataju invaliditet/pozitivan uticaj	saosjećaju sa roditeljima, pomažu im
• navikli su na moj invaliditet, srodili su se sa mnom • mislim da utiče pozitivno, jer imaju pozitivan stav prema osobama s invaliditetom • moj invaliditet im ne smeta • ne primjećuju ga, za njih je to normalno • za moju ćerku je to prirodno • našalimo se na račun mog invaliditeta • ne pokazuje da joj smeta • pozitivno, jer su odrasli u dobre ljude • moj invaliditet pozitivno utiče na vaspitanje mog djeteta koji se izgrađuje u jednu humanu i zdravu ličnost, željnu da svakome pomogne	• vole me i pomažu mi svakodnevno • saosjećaju sa mnom • teškoće u prihvatanju promjene u stavu sa uzrastom • nije joj svejedno kad gleda mene kako patim • tužni su kad nijesam dobro zdravstveno • osjetljivi su i povučeni, često izolovani • sada su navikli, ali su ranije bili opterećeni • tužni su kad me noga boli, tada su mirniji
neodređeno	

trenutno ne utiče jer su bebe ne primjećujem negativne reakcije

sada me (odrasla ćerka) ne doživljava kao osobu s invaliditetom vjerovatno bi voljeli da sam zdrava

ne utiče ni na koji način djeca još nijesu svjesna invaliditeta roditelja (zbog uzrasta)

Prilikom nabiranja izazova s kojima se suočavaju kao majke s invaliditetom dobijeni su odgovori koji se mogu razvrstati u sljedeće kategorije:

Tabela 4

KATEGORIJA	
fizičke/tjelesne prepreke za neke aktivnosti	izazovi kao prilika za bliskost i pomoć
nijesam mogla da je učim da hoda ne možemo da se zajedno bavimo sportskim aktivnostima ne mogu da vežem kike ćerkici	bliska sam sa ćerkama i više volim da mi one pomažu nego muž kriza dok sam bila u bolnici, ali i njena požrtvovanost i pomoć koju mi je pružala
nisam mogla da ih kupam kad su bili bebe za sve fizičke aktivnosti šetnja sa sinom je najveći uspjeh i izazov ne mogu da odem na roditeljski sastanak da spremim nešto što traže	izazov kao dodatna teškoća
fizičke barijere su mi najveći izazov; kad vodim negdje djecu i vidim stepenice bez gelendera, onda zavisim od volje drugih ljudi da mi pomognu	loša materijalna situacija finansijska nesigurnost više se borim nego druge majke više se žrtvujem nego druge majke zabrinutost za budućnost djece (kako ih školovati) kao majku s invaliditetom su me iseljavali iz stana (centar za socijalni rad)
prepreka kao podsticaj	
srećna sam kao majka, djeca čine da budem uporna i onda kada bih odustala dobro se osjećam kao roditelj sa svim izazovima koji prate roditeljstvo toliko sam se srodila s invaliditetom da mi ne predstavlja problem	
pozitivna sam osoba	

ŽENE S INVALIDITETOM KOJE SE NIJESU OSTVARILE U RODITELJSTVU

Grupi žena s invaliditetom koje se nijesu ostvarile u roditeljstvu namijenjeno je pitanje „Da li biste željele da postanete roditelj?“, ali i predviđeno obrazloženje, tj. razlog u oba moguća odgovora (i za odgovor DA i odgovor NE):

Dobili smo sljedeće rezultate:

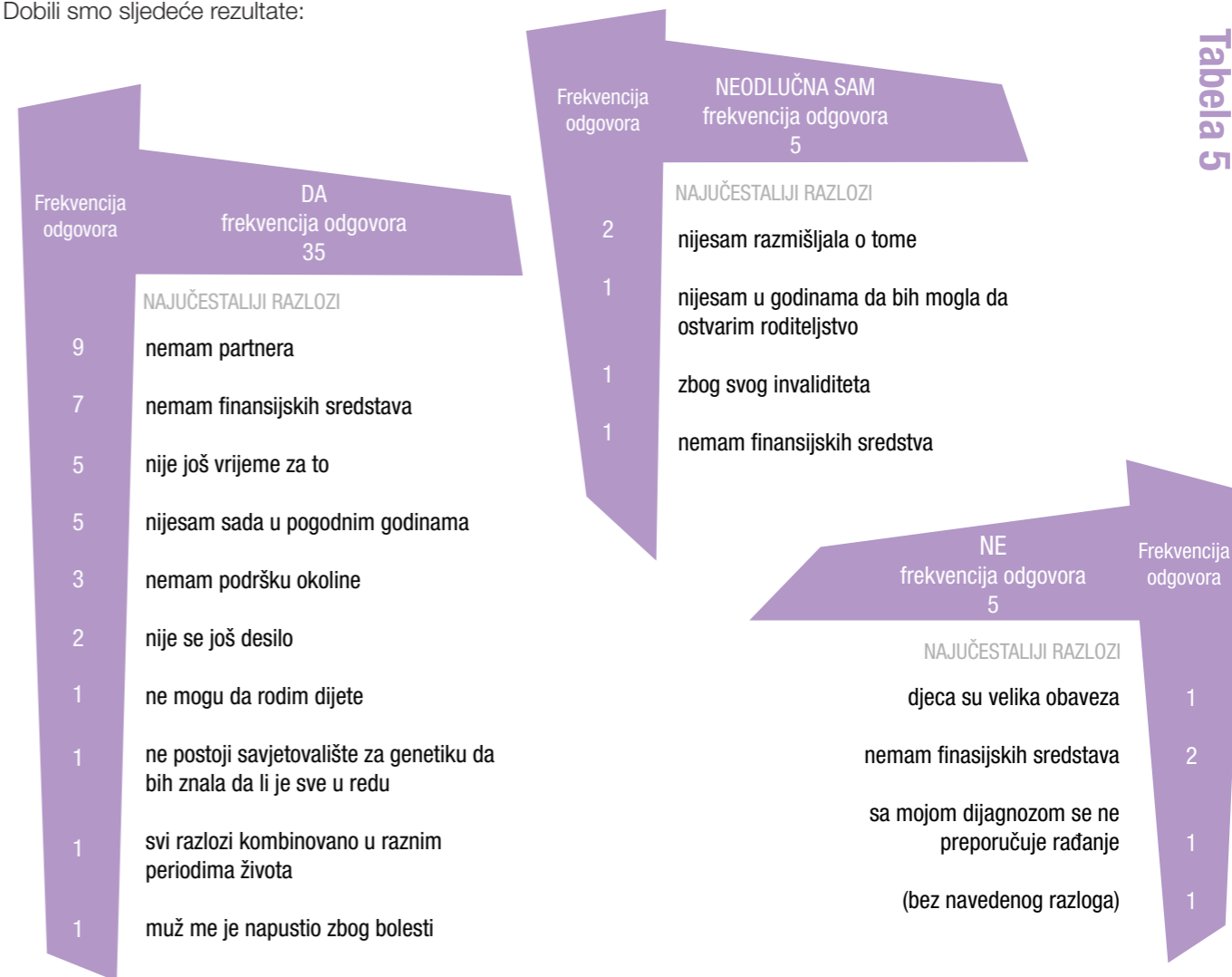

Tabela 5

**SEKSUALNA AKTIVNOST ŽENA
S INVALIDITETOM I BRIGA O
REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU**

U ovom segmentu istraživanja žene s invaliditetom odgovarale su na pitanja o tome da li su seksualno aktivne i da li odlaze na ginekološke preglede, uz mogućnost obrazloženja negativnog odgovora.

Seksualno aktivnih je 62,31% ispitanica. Redovno posjećuje ginekologa/ginekologicu njih 16 (23,18%), 34 (49,27%) povremeno odlazi na preglede, dok 19 (27,54%) ne odlazi kod ginekologa/ginekologice.

Navedena su sljedeća pozitivna i negativna iskustva i razlozi neodlaska ginekologu/ginekologici:

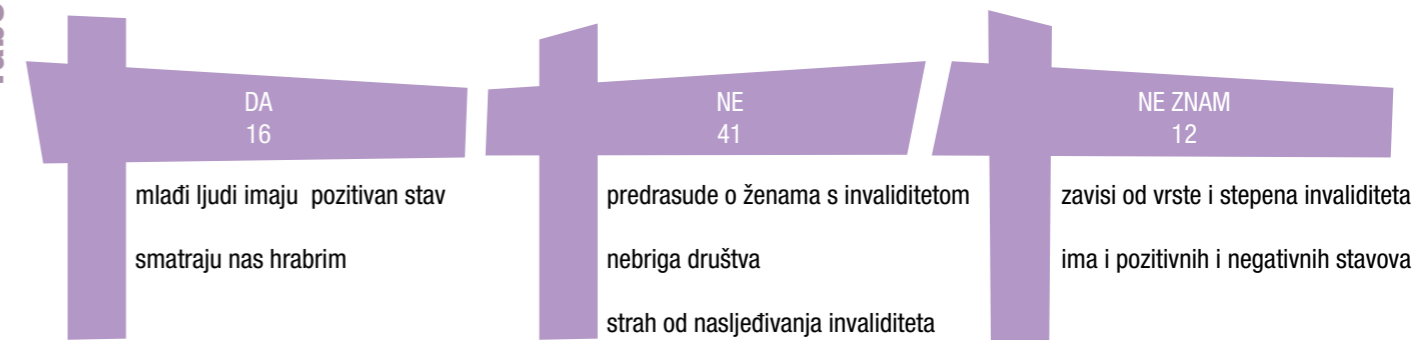
- neprilagođen sto
- arhitektonska nepristupačnost ustanove/ordinacije
- ginekološko odjeljenje ima hidrauličnu stolicu, ali nije stavljena u funkciju
- često dobijem modrice od penjanja na sto
- smatram da je odlazak važan da bih dobila odgovor na pitanje da li mogu ostati trudna
- doživjela sam neprijatnost u državnoj ambulanti (ljubopitljivost medicinskog osoblja, gužve)
- kad bi sredina saznala, bilo bi ogovaranja
- zadovoljna sam pristupom
- nema potrebe (zdrava, nijesam udata)
- zbog finansijskih razloga
- bolji tretman je u privatnoj ordinaciji

**PROCJENA STAVOVA O RODITELJSTVU
ŽENA SA TJELESNIM INVALIDITETOM**

U okviru ovog segmenta ponuđena su pitanja na osnovu kojih se može zaključiti šta žene s invaliditetom misle o stavovima sredine prema njihovom potencijalnom roditeljstvu, da li se osobe s invaliditetom teže odlučuju za roditeljstvo od drugih osoba i da li je ženama s invaliditetom teže da se opredijele za roditeljstvo nego muškarcima s invaliditetom?

Dobili smo sljedeće odgovore:

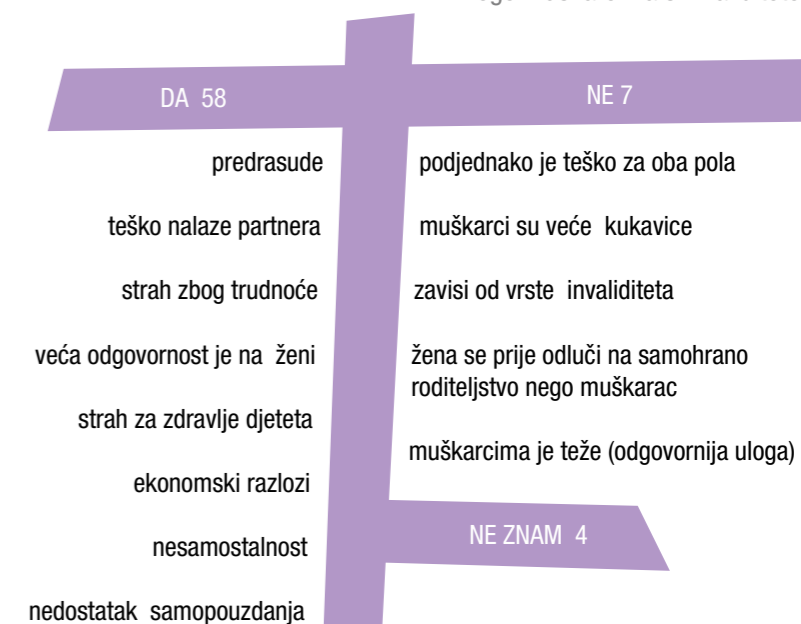
Tabela 6 Da li smatrate da sredina u kojoj živite pozitivno gleda na roditeljstvo žena s invaliditetom?

Osobe s invaliditetom se teže odlučuju na roditeljstvo.

Ženama s invaliditetom je teže da se ostvare kao roditelji, nego muškarcima s invaliditetom.

Zanimljivo je iznijeti neke karakteristične odgovore koji slikovito opisuju neka viđenja predrasuda sredine prema ženama s invaliditetom:

- Smatraju da ne možemo ni o sebi da se staramo, pa tako ni o djeci.
- Na invaliditet se gleda kao na manu.
- Smatraju da bi bile na teretu države.
- Misle da ženama s invaliditetom ne trebaju djeca.
- Ne poštuju naše želje i prava.
- Smatraju da žene s invaliditetom ne mogu biti dobre majke.
- Bila bih izložena ogovaranju, ismijavanju i omalovažavanju okoline.
- Ne mogu da zamisle da neko u kolicima može da ima seks.
- Roditelji ne podržavaju osobu s invaliditetom, čak im brane kontakte sa suprotnim polom.
- Na stečeni invaliditet se gleda drugačije, a kod urođenog se svi plaše nasljeđivanja.

Ovo su neki od razloga zbog kojih se žene s invaliditetom teže odlučuju na roditeljstvo:

- Zbog mentaliteta i tradicionalnih shvatanja da je žena predodređena za kućne poslove i brigu o djeci, pa ako ima invaliditet pretpostavlja se da time ne može da se bavi na kvalitetan način.
- Svi moji prijatelji s invaliditetom su oženjeni, ali nijedna prijateljica s invaliditetom nije!
- Majka je kod nas kriva za sve u vezi sa djetetom!

- Tradicionalni pogled, po principu „muškarcu može biti sve“.
- Muškarci se teško odlučuju da budu u vezi sa ženom koja ima invaliditet.
- Okolina ih ne prihvata, a osobe s invaliditetom nemaju dovoljno samopouzdanja.
- Muškarcima je bitan spoljašnji izgled, a ženama ne.
- Žene su ranjivije, drugačije doživljavaju svoj invaliditet, teže stupaju u vezu.
- Teže im je da iznesu trudnoću.
- Žene se teže suočavaju sa problemom invaliditeta.
- Ovo je još uvijek muško društvo, bez obzira na invaliditet.

ŠTA ŽENE S INVALIDITETOM PREDLAŽU DA SE PROMIJENI

Na pitanje šta treba da se promijeni kako bi se žene s invaliditetom lakše odlučivale na roditeljstvo, ispitanice su dale sljedeće prijedloge (odgovori su svrstani u sljedeće kategorije i rangirani prema učestalosti odgovora):

- OTKLANJANJE PREDRASUDA SREDINE PREMA OSOBAMA S INVALIDITETOM (medijske kampanje, panel diskusije, edukacije, obrazovanje)
- PODRŠKA DRŽAVE (zakonska regulativa-propisi, finansijska podrška, beneficije, servisi podrške majkama sa djecom, zapošljavanje, stambeno pitanje, podrška institucija)

- RAZVIJANJE SVIJESTI ŽENA S INVALIDITETOM (edukacije, psiho-socijalno osnaživanje, zdravstvena edukacija, obrazovanje)
- EKONOMSKA SAMOSTALNOST I NEZAVISNOST ŽENA S INVALIDITETOM (zapošljavanje, rješavanje stambenog pitanja, zdravstveno osiguranje)
- PODRŠKA NVO SEKTORA (kampanje, istraživanja, učešće u politici)
- PODRŠKA PORODICA (kao poseban segment mijenjanja svijesti-predrasuda sredine)

Neki od upečatljivih odgovora su:

- Potrebno je da se osobe s invaliditetom integrišu i osjećaju sigurnije.
- Treba mijenjati svijest muškaraca o ženama s invaliditetom.
- Treba ženama omogućiti da se zaposle, da bi imale bolji materijalni status, jer tada je sve lakše.
- Edukacija samih žena s invaliditetom kako bi samouvjerenije donijele odluku o roditeljstvu i da se promijeni svijest cjelokupnog društva.
- Da sredina promijeni viđenje osoba s invaliditetom: da se ne potencira ono što žene s invaliditetom ne mogu, već ono što mogu i za šta su sposobne.
- Potrebna im je pomoć u podizanju djece.
- Medicinska zaštita tokom trudnoće.
- Da imaju dadilju.

- Poštovati zakonske regulative o nasljednom pravu (da ne pripada sve samo muškom potomku).
- Mijenjati svijest putem psiholoških edukacija; ginekološke edukacije – da upoznaju svoje tijelo i mogućnosti rađanja, edukacija medicinskog osoblja.
- Medijske kampanje podrške roditeljstvu osoba s invaliditetom.
- Zakonske regulative iz domena zdravstvene i socijalne zaštite bi trebale da pružaju podršku ženama s invaliditetom, naravno i muškarcima, u ostvarivanju roditeljstva.
- Što više pozitivnih primjera, edukacija roditelja koji imaju dijete s invaliditetom.

Dodatni komentari ispitanica

- Moja preporuka svim mladim ženama s invaliditetom jeste da se obavezno ostvare kao majke, bez obzira na to da li će biti sa partnerom ili ne, uz podršku porodice i društva.
- Osobe s invaliditetom nemaju snage da se izbore sa predrasudama okoline što ih dovodi do apatije i depresije.
- Prilikom porođaja trpjela sam diskriminaciju od medicinskog osoblja koje je komentarisalo: „Kako si ti mogla s takvim kukovima da se porađaš?“
- Kada bih mogla da utičem na društvo, savjetovala bih svakoj ženi s invaliditetom da ostvari svoje pravo, da postane majka, jer je to najljepši osjećaj koji sam doživjela.

- Morala sam sama da financiram operacije oba kuka. Kakvu zdravstvenu podršku da očekujem ako ostanem trudna?
- Vi, kojima nijesu potrebna pomagala da biste se kretali, zastanite na trenutak i pogledajte nas. Kao ljude! Ne kao osobe s invaliditetom, već kao osobe sa istim snovima, željama... ljude koji su kao i vi. I mi imamo potrebu da se ostvarimo kao roditelji. Pa šta ako nam je potrebna pomoć u podizanju djece?! Zar vama nije? Koja je razlika između nas, osim što vi možete da trčite?! 'Trčala' sam i ja za željom da postanem majka... Podržite svaku ženu koja želi da postane majka. Zanimarite fizičke nedostatke. Nijesu oni mjerilo želje za roditeljstvom.
- Roditeljstvo mnogo znači osobi s invaliditetom, ljubav koju ona ima od djeteta pomaže joj da se izbori sa problemima sa kojima se suočava.
- Roditeljstvo je nešto divno. Ja nemam partnera, a najviše bih željela da postanem majka. Kako da sretnem nekoga kada sjedim kod kuće, dok moje drugarice izlaze u grad? Nemam prijateljicu sa kojom bih šetala... Voljela bih da imam dijete i da ga učim lijepim stvarima. Voljela bih da mi se ta želja ostvari.
- Problem je nerazumijevanje sredine i tradicija: muškarci nemaju svoje 'Ja', njihova porodica mora da odobri njihov izbor, a žene nemaju podršku institucija.
- Zbog budućnosti mladih generacija treba mnogo uraditi da se promijeni svijest društva, treba da se promijeni stav da su osobe s invaliditetom

nesposobne. Oni su sposobni za podizanje i vaspitavanje djece. Nadam se da će jednog dana biti bolje nego što je danas.

- Nijesam nikada razmišljala o roditeljstvu – mislila sam da neću biti majka, da mi to ne pripada. Trudnoća je bila rizična, ali sam znala da će sve biti u redu. I bilo je! Samo naprijed! Treba sreće, ali ako imaš volju i ona će te pratiti.
- Tokom prve trudnoće od muža nijesam imala podršku (razveli smo se). Bila sam opterećena dok mi ćerka nije napravila prvi korak... Željela bih još djece i imam podršku sadašnje svekrve koja se brine za moje zdravlje.
- Vještačka oplodnja nam nije materijalno dostupna. Usvajanje djece ne bi dozvolili, čak i da smo materijalno obezbijeđeni.

AUTENTIČNI FRAGMENTI IZ ŽIVOTNIH PRIČA ŽENA S INVALIDITETOM

Tokom obrade podataka sva tri upitnika, primjetili smo da su žene imale potrebu da otvorenije i sadržajnije govore o istraživanoj temi. Smatramo da je važno da njihova iskustva budu iznesena autentično, za šta su one dale saglasnost.

- Nakon nesreće imala sam vezu koju sam prekinula jer mi je rekao da bi me oženio kad bi znao da mogu roditi dijete. Željela sam puno djece, pošto potičem iz mnogobrojne porodice i tražila sam partnera sa kojim bih mogla ostati u drugom stanju, a prvenstveno mi je bilo važno da bude zdrav. Otišla sam od roditelja, osamostalila se i ostala trudna. Nijesam željela brak

jer sam shvatila da me njegova porodica ne prihvata (tj. moj invaliditet), da bih morala čitavog života da dokazujem da sam dovoljno sposobna za brak i materinstvo. Odgajala sam dijete sama, uspješno. Žao mi je što nijesam mogla da imam još djece, jer sam bila bez stana i slabog materijalnog stanja.

- Imala sam partnere bez invaliditeta, voljeli smo se i nije im smetao moj invaliditet, ali nijesu mogli da se izbore s tim šta će im reći porodica. Moj sadašnji muž je osoba s invaliditetom i njegovi nijesu odobravalu našu vezu, jer je imao djevojke bez invaliditeta. Ne zamjeram im, sada su se pomirili s tim. Kad od djetinjstva rasteš sa stavom da ti „ne možeš“ i to ti govore čak i članovi porodice, teško je izboriti se s tim. Kada sam se porodila, pomislila sam kako mi je žao svih žena koje to nisu doživjele.
- Nijesam se udala a za vanbračnu zajednicu ne bih imala podršku porodice. Pohađala sam Resursni centar „1. jun“ i imala ljubav, ali se to nije ostvarilo. Pitala sam se da li zbog invaliditeta mogu roditi zdravo dijete, kako bih ga podizala, da li bi se stidjelo mene... Danas se ne stide tetke, pa ne bi tako ni majke valjda, sve zavisi od vaspitanja. Nikad nijesam bila aktivna u društvu, bavila sam se kućnim poslovima...
- Željela sam djecu, ali sam imala dileme: pitali bi me zašto mora da vozi majku u kolicima, zašto sam ga rodila takva, možda bi imalo kompleks. Nijesam rodila jer sam mislila da je to sebično.
- Žene s invaliditetom se boje da govore o svojoj želji da imaju djecu i porodicu, jer misle da će biti ismijane, čak se stide da pokažu interesovanje za

suprotni pol. S jedne strane, što je izraženiji invaliditet to je žena manje slobodna da govori o ovome, dok s druge strane, muškarci sa vidnim invaliditetom nemaju problema da priđu djevojci koja im se sviđa. Oni, međutim, manje žele djevojke s invaliditetom.

- Imala sam dugo nedoumice u vezi s tim kakav bih roditelj bila. Postavljala sam sebi razna pitanja – Da li je moja želja sebična? Da li će moj invaliditet uticati na dijete – da će se ono nositi sa nečim što ne treba da ima u životu? Ako bi imalo drugačiju majku, imalo bi i drugačije djetinjstvo od većine vršnjaka. Kakvo će biti moje zdravlje u budućnosti i da li bih dovela dijete u situaciju da više brine o meni i da njegovi izbori budu time ograničeni? Dok sam tako razmišljala, godine su prolazile, a kada sam razriješila dileme, zašla sam u godine. Sada mi je žao zbog toga. Zato treba da postoje savjetovišta za žene s invaliditetom gdje će one naći odgovore na slična pitanja uz pomoć stručnih lica.
- Imam dječiju paralizu i nikada nisam ni razmišljala o tome da bih mogla biti majka. Bila sam u vezi s muškarcem koji nema invaliditet. Kada sam zatrudnjela, on me je ostavio. Nijednog trenutka nisam pomislila da ne bih trebala da rodim dijete. Znala sam da će me okolina ogovarati ali to mi nije bilo važno. Želja za djetetom je pobijedila i strah i stid i određenu sputanost zbog invaliditeta. Moj sin ima šest godina. Njegov zagrljaj briše sve prepreke sa kojima se suočavam: „neplaćeni račun“, „strašne stepenice“...

UPITNIK ZA MUŠKARCE S INVALIDITETOM

STAVOVI OČEVA SA TJELESNIM INVALIDITETOM O RODITELJSTVU

Ovo su rezultati iz upitnika za muškarce s invaliditetom na pitanja „Da li ste imali podršku u ostvarivanju roditeljstva i od koga?“ i „Kakve su bile reakcije okoline na vašu odluku?“.

Kao i u upitniku za žene, muškarci su rangirali podršku koju su dobijali u ostvarivanju roditeljstva. Odgovori pokazuju da je 22 (70,96%) ispitanika odgovorilo da je imalo podršku u ostvarivanju roditeljstva. Na prvom mjestu od partnera (87,09%), pa od porodice (83,87%), na trećem mjestu je podrška prijatelja (48,07%).

Negativan odgovor na ovo pitanje dala su 3 ispitanika (da nijesu imali podršku okoline u ostvarivanju roditeljstva). Šest ispitanika je dalo odgovor koji se može svrstati u kategoriju „I DA I NE“.

Odgovori na pitanje „Kako su ljudi iz vašeg okruženja reagovali na vašu odluku da postanete roditelj?“ dopunjavaju prethodne podatke. Slijedi prikaz pozitivnih i negativnih reakcija okoline koje su naveli ispitanici:

Tabela 7

Da li ste imali podršku okoline i kakve su bile reakcije na vašu odluku?

DA Imao sam podršku okoline	Frekvencija istih kategorija odgovora	NE Nijesam imao podršku okoline
većina na to gleda pozitivno	6	1 zabrinjavajuće
bili su srećni	5	2 većinom neprijatne kritike
bilo im je drago	4	
uglavnom pozitivno gledaju na to	3	I DA I NE
bili su oduševljeni	2	2 bili su iznenađeni
nijesam primijetio negativne komentare	2	2 neko se obradovao a neko ne
		2 kao i prema ostalima

Slijedi prikaz odgovora na pitanja koja se odnose na doživljaj roditeljstva i izazove sa kojima se u ovoj ulozi suočavaju očevi s invaliditetom.

Na pitanje „Kako sebe doživljavate kao roditelja?“ dobili smo sljedeću listu osobina:

- brižan otac
- posvećen djeci
- dobar roditelj
- pažljiv
- srećan kao roditelj
- nastojim da obezbijedim sve za djecu
- savjestan
- odgovoran
- nježan
- emotivan
- primjerman
- fantastičan roditelj, djeca su oduševljena kad su sa mnom

Odgovori na pitanje da navedu izazove s kojima se suočavaju kao očevi s invaliditetom mogu se razvrstati u sljedeće kategorije:

Tabela 8

Kod sljedećeg pitanja očevi su procjenjivali kako njihov invaliditet utiče na njihovu djecu. Odgovori su prikazani u Tabeli 9.

Tabela 9

KATEGORIJA	
djeca prihvataju invaliditet/pozitivan uticaj	saosjećaju sa roditeljima, pomažu im
prirodno i normalno prihvataju moj invaliditet njihovi drugari prihvataju invaliditet zbog kontakta sa mnom raste sa mnom i moj invaliditet mu je normalna stvar	mislim da su mi više privrženi, jer mi pomažu da vježbam poklanjam im više pažnje prihvataju me, pomažu mi
	teškoće u prihvatanju
	smanjena je mogućnost zajedničkog igranja, to utiče na naše raspoloženje osjećaju sažaljenje prema meni
nema uticaja	
normalno, kao i na sve ostale ljude	ne utiče posebno
reaguju kao da nemam invaliditet	nijesam primijetio ništa negativno
nema nikakvog uticaja	za sada nema uticaja, jer su još uvijek mali

MUŠKARCI S INVALIDITETOM KOJI SE NIJESU OSTVARILI U RODITELJSTVU

Grupa muškaraca s invaliditetom koji se nijesu ostvarili u roditeljstvu odgovarala je na pitanje „Da li biste željeli da postanete roditelj?“ i davala obrazloženje, tj. razlog u oba slučaja odgovora (i za odgovor da i za odgovor ne):

Dobili smo sljedeće rezultate:

Tabela 10

DA		NE	
Frekvencija odgovora	frekvencija odgovora	Frekvencija odgovora	frekvencija odgovora
	36		8
NAJUČESTALJI RAZLOZI			
11	nije još vrijeme za to		
9	nemam partnera		
7	nemam sredstava za izdržavanje djeteta	3	nemam sredstava za izdržavanje djeteta
4	nemam podršku okoline	3	zbog mog invaliditeta
3	upravo planiram	2	zbog mojih godina
1	pokušavam vještačku oplodnju		
1	zbog hemoterapije		

SEKSUALNA AKTIVNOST MUŠKARACA S INVALIDITETOM I BRIGA O REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU

U ovom segmentu istraživanja muškarci s invaliditetom su odgovarali na pitanja o tome da li su seksualno aktivne i da li odlaze na urološke preglede, uz mogućnost obrazloženja negativnog odgovora.

Seksualno aktivnih je 72% muškaraca s invaliditetom. Redovno posjećuje urologa njih 6 (8%), povremeno odlazi na preglede 11 (14,67%), dok 58 (77,33%) ne odlazi na urološke preglede.

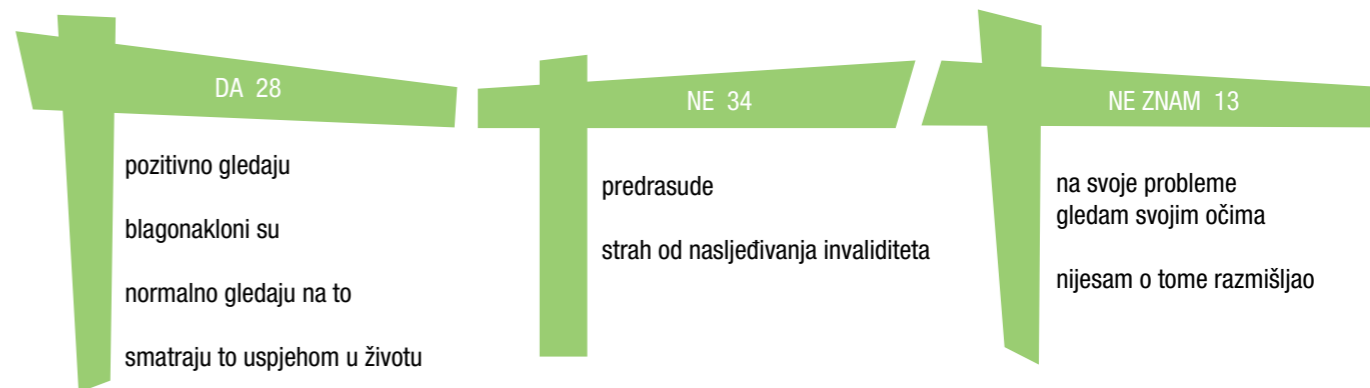
Ispitanici su kao razloge neodlaska urologu navodili tipove odgovora koji se mogu kodirati kao:

- nije potrebno, zdrav sam (37)
- zbog mog invaliditeta (12)
- zbog neprilagođenosti zdravstvene ustanove (9)

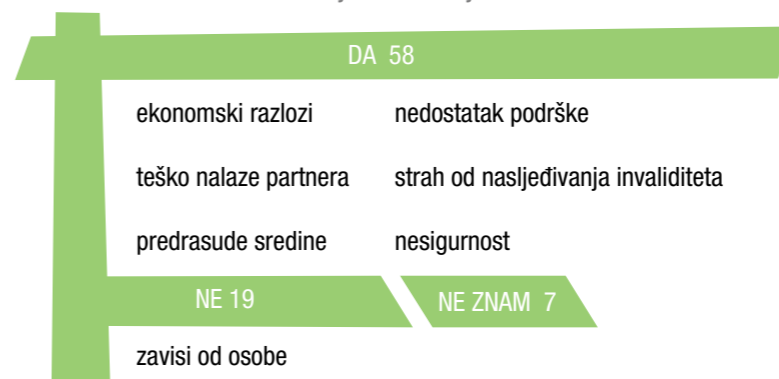
PROCJENA STAVOVA O RODITELJSTVU MUŠKARACA SA TJELESNIM INVALIDITETOM

Pitanja procjene stavova o roditeljstvu osoba s invaliditetom ista su kao u upitniku za žene. Odgovori ispitanika sumirani su u Tabeli 11.

Da li smatrate da sredina u kojoj živite pozitivno gleda na roditeljstvo muškaraca s invaliditetom?

Osobe s invaliditetom se teže odlučuju na roditeljstvo.

Muškarcima s invaliditetom je lakše da se ostvare kao roditelji nego ženama s invaliditetom.

Tabela 11

Neke odgovore treba izdvojiti, kao ilustraciju viđenja stavova sredine u kojoj žive muškarci s invaliditetom:

- Želja da imamo djecu je možda i veća nego kod zdravih, jer smo bili marginalizovani i nijesmo mogli da pružimo ljubav.
- Osoba s invaliditetom je često nesigurna, zbog toga što raste u porodici koja joj usadi uvjerenje da je nesposobna.
- Smatram da su žene s invaliditetom sposobnije jer su slobodnije da iznesu svoje potrebe.
- Lakše je ženama s invaliditetom, one imaju veću snagu, želju, posvećene su. Više ih je u braku.
- Muškarac treba da stvori uslove, a na ženi je veći pritisak sredine. Često osuđuju trudnoću jer porođaj može pogoršati njeno zdravstveno stanje.

ŠTA MUŠKARCI S INVALIDITETOM PREDLAŽU DA SE PROMIJENI

Muškarci s invaliditetom su na kraju dali prijedloge šta bi trebalo da se promijeni kako bi se osobe s invaliditetom lakše odlučivale na roditeljstvo. Odgovori su svrstani u sljedeće kategorije koje su rangirane prema frekvenciji odgovora:

- IZMJENA ZAKONSKE REGULATIVE (poštovanje prava osoba s invaliditetom, beneficije, servisi, zapošljavanje, stambena politika)
- RAZVIJANJE SVIJESTI OSOBA S INVALIDITETOM (edukacije, psihosocijalno osnaživanje, zdravstvena edukacija, obrazovanje)
- SOCIJALNA INTEGRACIJA OSOBA S INVALIDITETOM (uključivanje osoba s invaliditetom u sve domene društvenog funkcionisanja)
- OTKLANJANJE PREDRASUDA SREDINE PREMA OSOBAMA S INVALIDITETOM (medijske promocije, panel diskusije, edukacija, obrazovanje, pozitivni primjeri)
- EKONOMSKA SAMOSTALNOST I NEZAVISNOST OSOBA S INVALIDITETOM (zapošljavanje, materijalna sigurnost)
- PODRŠKA PORODICA (kao poseban segment mijenjanja svijesti – predrasuda sredine)

Evo nekih konkretnih prijedloga:

- Osobe s invaliditetom od vrtića treba da se uključuju u društvo. Tako se stvara prava slika o njima.
- Potrebno je da izađu iz kuće, da ispitaju svoje mogućnosti.
- Izgleda kao da se ova teme izbjegava, čak većina misli da je neukusno govoriti o njoj.
- Nema priloga na televiziji o ovoj temi, odnosno životnih priča u medijima.
- Potrebni su servisi podrške za podizanje djece.
- Potrebno je da dođe do generalnog napretka u društvu, jer sve ono što pogađa druge roditelje – pogađa osobe s invaliditetom u većoj mjeri. Zato su potrebni razni vidovi podrške, kao što su otklanjanje barijera, zapošljavanje, servisi podrške itd.
- U zakonu postoji mogućnost tri pokušaja vantjelesne oplodnje koje finansira država. Mislim da osobama s invaliditetom treba obezbijediti veći broj pokušaja vantjelesne oplodnje o trošku države.

Dodatni komentari ispitanika

Navodimo neke od dodatnih komentara ispitanika koji odlikavaju probleme i teškoće osoba s invaliditetom vezane za temu kojom smo se bavili.

- Kod nas ljudi sude po spoljašnjem izgledu, smatraju nas nesposobnima.
- Osobe s invaliditetom se često plaše. Grade stavove na osnovu razgovora sa prijateljima, a ne na osnovu medicinske procjene. Mislim da osobe s invaliditetom ne idu na pregled. Problem je veći ako oba partnera imaju invaliditet. Zato biramo partnera koji nije osoba s invaliditetom, jer znamo da nemamo pomoć sa strane. Pomoć je presudna. Kada bismo bili samostalni i obezbijedjeni, to ne bi bilo tako izraženo.
- Situacija na sjeveru Crne Gore je veoma teška. Velika je nezaposlenost, tako da je otežano zasnivanje porodice za sve stanovnike. Puno je neoženjenih i neudatih u podmaklim godinama života. Velika je razlika između Sjevera i Juga Crne Gore u ekonomskom smislu.
- Treba uticati na muškarce s invaliditetom da, ako već ne mogu da se ostvare kao roditelji, usvoje dijete.
- Većina me sažaljeva i kao da se plaše da mi pomognu. Mojoj supruzi je medicinska sestra rekla: „Šta će ti on, što ne nađeš normalnog momka?“

UPITNIK ZA OSOBE BEZ INVALIDITETA

STAVOVI OSOBA BEZ INVALIDITETA O RODITELJSTVU

Odgovori na pitanja o podršci okoline u ostvarivanju roditeljstva i reakcijama okoline na njihovu odluku o roditeljstvu su u ovom uzorku ispitanika uglavnom pozitivni. Naime, podršku okoline (partnera, porodice i prijatelja) imalo je njih 68 (85%). Reakcije ljudi iz okruženja ispitanici ocjenjuju kao pozitivne („bili su srećni“, „pozitivno su reagovali“). Tri ispitanika su navela da su ljudi iz okruženja „bili skeptični, zbog mladosti“, „nijesu se miješali u njihov život“, „nijesu odobrivali izbor partnera“.

Na pitanje „Kako sebe doživljavate kao roditelja?“ dobili smo gotovo identičnu listu osobina kao i u prethodne dvije grupe ispitanika:

- pažljiv/pažljiva
- brižan/brižna
- dobar/dobra
- požrtvovan/požrtvovana
- strog/stroga
- posvećen/posvećena
- strpljiv/strpljiva, demokrata

Slijedi lista izazova sa kojima se suočavaju roditelji bez invaliditeta:

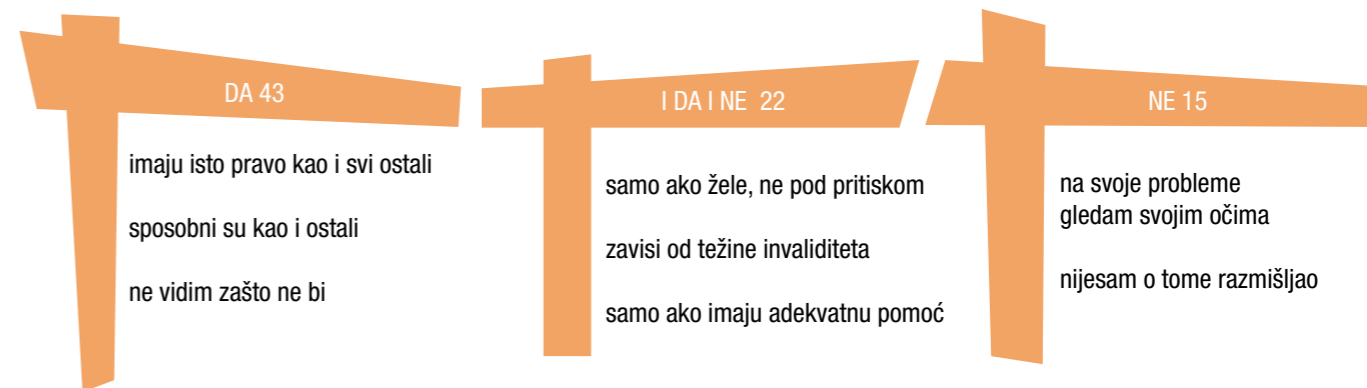
- briga za budućnost djece zbog socio-ekonomske krize
- odvajanje djece (odlazak djece iz porodice)
- svakodnevna briga
- organizovanje slobodnog vremena djece
- vaspitanje djece (usvajanje društvenih vrijednosti koje su devalvirale)

STAVOVI OSOBA BEZ INVALIDITETA O RODITELJSTVU OSOBA S INVALIDITETOM

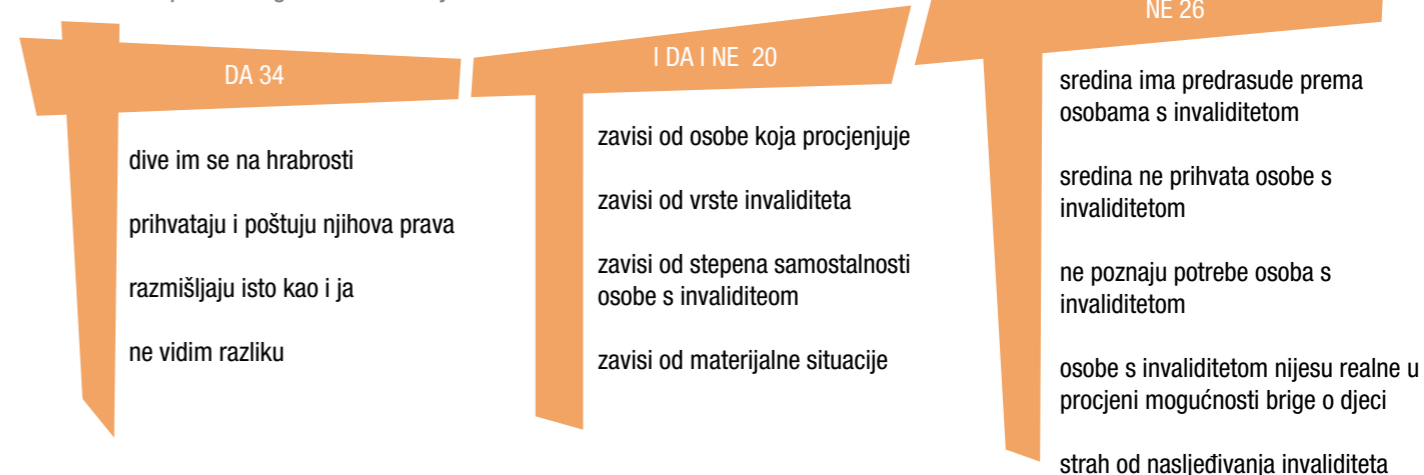
Odgovori ove grupe ispitanika na set pitanja o roditeljstvu osoba s invaliditetom prikazani su u tabeli koja slijedi:

Tabela 12

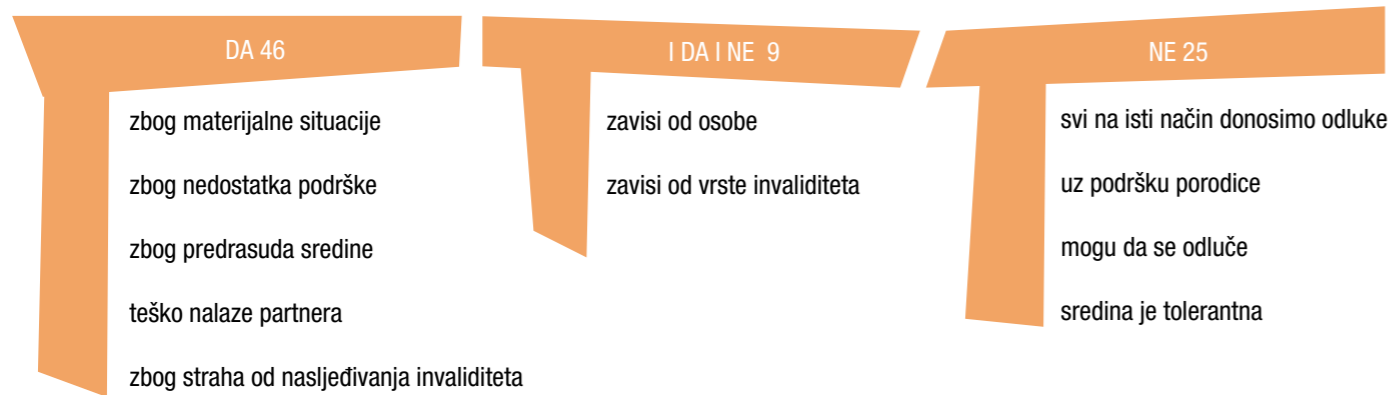
Osobe sa tjelesnim invaliditetom treba da budu roditelji?

Da li sredina pozitivno gleda na roditeljstvo osoba s invaliditetom?

Osobe s invaliditetom se teže odlučuju na roditeljstvo?

Žene sa tjelesnim invaliditetom se teže ostvaruju kao roditelji nego muškarci s invaliditetom?

Osobe bez invaliditeta dale su prijedloge šta treba promijeniti kako bi se osobe s invaliditetom lakše odlučivale na roditeljstvo.

- SISTEMATSKA PODRŠKA DRUŠTVA OSOBAMA SA TJELESNIM INVALIDITETOM (veća primanja, zapošljavanje, socijalna pomoć, pravna regulativa, otklanjanje barijera, rješavanje stambenog pitanja, servisi podrške roditeljima)
- INFORMISANJE I EDUKACIJA STANOVNIŠTVA I OSOBA S INVALIDITETOM (seminari, tribine, debate, savjetovališta)

Neki od konkretnih prijedloga su:

- Osmisliti mrežu podrške u svim institucijama.
- Organizovati mobilne timove koji će posjećivati porodice sa djecom.
- Da Centar za socijalni rad više radi na terenu i pruža istinsku podršku.
- Treba uvesti taksu na mobilne telefone za organizovanje službe koja bi pomagala majke s invaliditetom.

Dodatni komentari osoba bez invaliditeta

Smatramo da su ovi dodatni komentari osoba bez invaliditeta zanimljivi za sagledavanje opšte društvene atmosfere u odnosu na temu istraživanja.

- Zbog situacije u kojoj živimo ljudi su postali bezosjećajni, egoisti, zaboravili su na najbliže.
- Osoba s invaliditetom ne bi trebalo da ima dijete jer su to velike obaveze, već treba da brine o sebi. Svaka osoba bi trebalo shodno svojim mogućnostima da odluči da li će imati dijete ili ne. Treba da ima djecu onaj ko je spreman da se bori i da ne očekuje da mu drugi pomažu.
- Naša država treba da povede računa da se sve kulturne, obrazovne i druge ustanove prilagode za osobe s invaliditetom – to je prvi korak.
- Ako se na roditeljstvo odluči osoba koja ne može sama da brine o djetetu, mora joj se to omogućiti, mora postojati modus za pomoć. To je neprikosnovo pravo svakog čovjeka i ono ne smije doći u pitanje. Ljudi koji ne misle tako nalaze se na niskom stepenu emocionalnog, intelektualnog i socijalnog razvoja. Na nivou čitave države prioritet moraju biti arhitektonske barijere, naročito one na ustanovama zdravstva, obrazovanja i kulture.
- Potrebno je pomoći svakom čovjeku da se ostvari kao roditelj. Naš grad je mali i u njemu prevladava primitivno razmišljanje kada je riječ o ovoj temi, još uvijek nije razvijena svijest o mogućnostima osoba s invaliditetom. Partneri osoba s invaliditetom su pod velikim pritiskom porodice koja ih osuđuje i

to grubim odbacivanjem, i to je jedan od razloga što osobe s invaliditetom teže dolaze do partnera. Podržavam inkluziju i smatram da treba raditi na njenom unapređenju.

- One osobe s invaliditetom koje poznajem su divne, kreativne, imaju potencijal koji društvo treba da podstiče kako bi se ostvarile u svim sferama ljudskog života.
- Ja sam bila samohrana majka – zdrava, visokoobrazovana i energična, pa sam prolazila kroz mnoge teškoće u odgoju djeteta. Kako bi se tek žena s invaliditetom nosila sa problemima bez podrške i pomoći drugih lica?!

Treba napomenuti da je na jedan broj odgovora osoba bez invaliditeta uticala činjenica da su ih intervjuisale osobe s invaliditetom, pa pretpostavljamo da su se trudili da daju društveno prihvatljive odgovore. Ipak, jedan broj intervjua u ovoj kategoriji je urađen putem telefona, tako da je taj uticaj na rezultate smanjen.

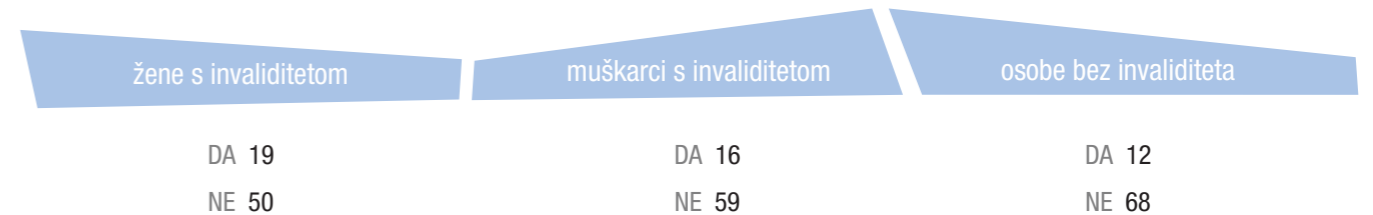
INFORMISANOST O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Sve tri grupe ispitanika su odgovarale na pitanje „Da li znate neki dokument kojim se osobama s invaliditetom garantuje pravo na roditeljstvo?“

Odgovori se nalaze u Tabeli 13.

Tabela 13

Da li znate neki dokument kojim se osobama s invaliditetom garantuje pravo na roditeljstvo?

Dokumenta koja su navodili ispitanici jesu: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Ustav Crne Gore.

INTERPRETACIJA REZULTATA I ZAKLJUČCI

Na prvo istraživačko pitanje (Da li se osobe s invaliditetom teže odlučuju na roditeljstvo nego ostale osobe?) ispitanici su u velikom broju odgovorili pozitivno. Taj podatak se mogao očekivati, ali ono što je interesantno jesu obrazloženja zbog čega je to tako. Naime, na prvom mjestu datih obrazloženja nalaze se socio-ekonomski razlozi (finansije, stambena situacija), slijede teškoća u pronalaženju partnera, predrasude sredine, nedostatak servisa podrške, nedostatak samopuzdanja, dok su na kraju liste razlozi vezani za sam invaliditet (strah od nasljeđivanja invaliditeta i strah za sopstveno zdravlje). Lista razloga je gotovo identična za sve tri grupe ispitanika.

Možemo da zaključimo da su prepreke ostvarivanju roditeljstva osoba s invaliditetom pretežno vezane za njihov ukupan društveni položaj koji im ne obezbjeđuje materijalnu sigurnost, društvenu podršku i samostalnost.

Sljedeći važan segment bili su odgovori na pitanja o podršci i izazovima sa kojima se suočavaju majke i očevi s invaliditetom. Ohrabruje podatak da su roditelji s invaliditetom u najvećem dijelu imali podršku okoline. U najvećem broju slučajeva podršku su imali od bliskih ljudi iz svog okruženja (partnera, porodice i prijatelja). Zanimljivo je da je samo jedna ispitanica navela da je imala podršku zdravstvenih ustanova, a druga je navela podršku ustanova socijalnog staranja. Očigledno je da šira društvena podrška roditeljima s invaliditetom izostaje. Upravo zbog toga osobe s invaliditetom teže da izaberu partnera bez invaliditeta, kako bi obezbijedile najneposredniju pomoć i sigurnost oko brige za dijete/djecu. Zabrinjava činjenica da izostaje podrška institucija, i to onih koje bi zbog oblasti koje pokrivaju trebalo da majkama i očevima s invaliditetom pruže neophodnu podršku. Uz pomoć države, problemi roditelja s invaliditetom dobijaju veću pažnju, postaju vidljiviji u širim društvenim krugovima, a to samo može unaprijediti njihov položaj i omogućiti im da lakše ostvaruju svoja prava.

Izazovi sa kojima se suočavaju roditelji s invaliditetom većinom su vezani za fizičke prepreke koje ih onemogućavaju da u potpunosti učestvuju u svim aktivnostima vezanim za brigu o djetetu, a slijede ih finansijska ograničenja. Interesantno je spomenuti da je jedan broj ispitanika ove izazove vidio kao mogućnost za ostvarivanje bliskosti sa djetetom/djecom. Generalno, odgovori majki i očeva s invaliditetom ukazuju na pozitivan doživljaj svoje roditeljske uloge i zadovoljstvo zbog njenog ostvarenja. Njihovi odgovori odraz su pozitivnog stava prema životu, hrabrosti i istrajnosti u borbi sa svim ograničenjima koja postoje. Oni sebe kao roditelje vide s osobinama koje su karakteristične za svakog roditelja. To pokazuje da oni imaju potreban psihološki kapacitet za brigu o djeci, što je i osnovi uslov za ostvarenje prava na roditeljstvo. Odgovori vezani za izazove opominju da i dalje postoji veliki broj objekata u kojima se nalaze važne javne

ustanove, a koje nijesu prilagođene osobama s invaliditetom, dok isticanje pozitivne strane tih izazova ruši predrasude i uvrježena mišljenja koja prate ove osobe.

Rezultati pokazuju da postoje značajne razlike u mogućnosti ostvarivanja roditeljstva žena i muškaraca s invaliditetom. Procijenjeno je da se žene, zbog toga što im je dodijeljena primarna uloga u brizi i podizanju djeteta/djece, teže odlučuju na roditeljstvo. Pored toga, oba pola su većinom procijenila da sredina više osuđuje i manje podržava žene u ostvarenju materinstva, nego muškarce. Ova saglasnost je opomena za čitavo naše društvo, budući da i dalje preovladavaju kruti konzervativni stavovi koji se u razvijenim zemljama odbacuju kao primitivni relikti prošlosti.

U procjeni stavova sredine, kada je u pitanju roditeljstvo osoba s invaliditetom, odgovori ispitanika većinom ukazuju na neodobravanje sredine po tom pitanju. Sve tri grupe ispitanika na prvo mjesto stavljaju predrasude sredine prema osobama s invaliditetom kao osnovni razlog njihovih teškoća u ostvarivanju ovog prava.

Konkretni prijedlozi za društvene promjene koje bi doprinijele da osobe s invaliditetom lakše ostvaruju svoje pravo na roditeljstvo homogeni su kod sve tri grupe ispitanika. Prijedlozi ispitanika mogu se svrstati u dvije veće grupe, a to su:

PODRŠKA DRUŠTVA OSOBAMA SA TJELESNIM INVALIDITETOM, koja podrazumijeva izmjenu zakonske regulative, bolju finansijsku podršku osobama s invaliditetom, rješavanje stambenog pitanja osoba s invaliditetom, zapošljavanje osoba s invaliditetom, otklanjanje fizičkih barijera i formiranje servisa podrške roditeljima s invaliditetom.

INFORMISANJE I EDUKACIJA STANOVNIŠTVA I OSOBA S INVALIDITETOM, što podrazumijeva medijsku promociju ove i sličnih tema vezanih za osobe s invaliditetom, edukaciju

putem seminara za osobe s invaliditetom, te organizovanje savjetovališta za osobe s invaliditetom sa stručnim licima različitih profila.

Nakon završenog ispitivanja, sumirani su utisci ispitanika na temu kojom smo se bavili, kao i komentari o primijenjenom instrumentu. Navodimo neke od njih:

„Zbog izbora pitanja, osjećala sam zadovoljstvo odgovarajući na njih jer sam mogla da odgovorim tako da se prepozna društvena atmosfera u kojoj živimo. U meni se razvila želja da se poboljša status osoba s invaliditetom, posebno žena u Crnoj Gori.“

„Srećna sam ako će moje iskustvo pomoći ženama s invaliditetom da se ohrabre i odluče na roditeljstvo.“

„Neka pitanja su se ponavljala, ali je tema značajna.“

„Upitnik je sveobuhvatan i iscrpan. Pitanja su na mjestu.“

„Ova anketa i projekat Pravo osoba s invaliditetom na roditeljstvo pravi su podstrek za podizanje, odnosno mijenjanje svijesti kod građana o ovom pitanju.“

„Sviđa mi se anketa.“

Navedeni komentari govore o tome da su ispitanici pokazali interesovanje za temu. Svojim otvorenim i iskrenim odgovorima doprinijeli su da se prikupe podaci koji mogu biti vodič za neka buduća istraživanja u ovoj oblasti, kao i podstrek za dalje unapređenje prava osoba s invaliditetom.

LITERATURA

- Ber, V. (2001): Uvod u socijalni konstrukcionizam, Zepter book world, Beograd
- Govorimo o mogućnostima - vodič kroz učenje o Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (2011) – United Nations Children's Fund (UNICEF)
- <http://disabledparentsnetwork.org.uk>
- <http://wwda.org.au>
- <http://www.ncd.gov/about>
- Lacković - Grgin, K. (2010): Doživljaj i praksa roditeljstva u različitim životnim razdobljima, (Pregledni rad UDK: 159.947.5 316.628 316.356.2)
- Levačić, M. i Leutar, Z. (2009): Iskustvo roditeljstva osoba s tjelesnim invaliditetom, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada (Izvorni znanstveni rad UDK: 376.1-056.266)
- Mihanović, V. (2010): Invaliditet u kontekstu socijalnog modela, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske (Pregledni rad. UDK: 364-056.266)
- MONSTAT, Popis 2011, Saopštenje "Stanovništvo koje ima smetnje u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, po opštinama." <http://monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/Smetnje%20u%20obavljanju%20svakodnevnih%20aktivnosti%20popis%202011.pdf>
- Strategija za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008–2016 (2007), Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, Podgorica
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom sa opcionim protokolom, „Službeni list Crne Gore”, broj 02/09 od 27.07.2009. godine

Impresum:

Izdavač:
Savez udruženja paraplegičara Crne Gore

Za izdavača:
Nataša Borović

Autorka:
Radmila Bajković

Fotografije:
Digital DAB

Štampa:
M-Print

Tiraž:
1 000 primjeraka

Podgorica
2014.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе,
Цетиње

ISBN 978-9940-9597-0-8
COBISS.CG-ID 25423120

Adresa:

Ulica Vojvode Plamenca bb
81 000 Podgorica

Telefonski broj:

+382 20 663 155

Telefonski broj/broj faksa:

+382 20 662 186

Mobilni brojevi:

+382 67 207 345

+382 67 207 257

E-mail:

paraplegicari@t-com.me

paraplegicari.me@gmail.com

Sajt:

www.paraplegicari.com

ISBN 978-9940-9597-0-8

Projekat Pravo osoba s invaliditetom na roditeljstvo
Projekat finansira Evropska unija posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.